

GEOGRAFICKÁ EDUKÁCIA NA ZÁKLADNÝCH A STREDNÝCH ŠKOLÁCH

Ladislav TOLMÁČI¹ - Katarína ČIŽMÁROVÁ²

Abstract: *Geographical education in elementary and secondary schools in Slovakia is at crossroad. It is probably heading to make dramatic changes in methods as well as its content. The situation in geographical education is not tragical today (better then in many other subjects), but the society wants to change the whole system of education. The basic tasks are to make it in most useful way.*

Key words: *Geographical education, educational system, competencies, International Charter on Geographical Education*

Súčasnú školsť Slovenskej republiky je na prahu výrazných zmien. Ich charakter určí situáciu a postavenie vzdelania a najmä kvalitu vzdelania v našej vlasti na dlhé obdobie. Transformácia doposiaľ je prinajmenšom veľmi rozpačitá. Nemá jasné kontúry a javí sa ako chaotická, založená na tautológiách a vžitých schémach.

Geografické vzdelávanie v základných a stredných školách tvorí základný kameň, ale predovšetkým spúšťač mechanizmu pre ďalšie geografické (ale nielen rýdzo geografické) vzdelávanie či vedeckú kariéru v oblasti geografie.

Postavenie geografie vo vzdelávacom systéme Slovenska v porovnaní so susednými štátmi (V4) možno hodnotiť celkovo pozitívne. Jej význam sa doposiaľ zachoval a napriek niektorým nie pozitívnym signálom stále má mnoho pozitívnych prvkov. Prejavuje sa predovšetkým určitá zotrvačnosť v celkovom systéme vzdelávania, pričom geografia vnáša veľa nových prvkov do vyučovacieho procesu. Nastala v mnohých prípadoch zámerná redukcia faktografického obsahu (stále však nie dostatočná) a snaha o vytváranie zručností u študentov alebo ako sa preferovaným termínom označuje kompetencií študentov.

Geografia (zemepis) základných škôl stúpla výrazne na popularitu. V tejto oblasti sa dosahujú jedny z najlepších výsledkov v medzinárodných porovnostiach. Cesta, ktorá bola nastúpená pred asi desaťročím v zemepise bola prevzatá aj ďalšími všeobecnovzdelávacími predmetmi (formálna aj didaktická stránka).

Scenáre ďalšieho rozvoja môžu mať veľmi široké spektrum, postupná transformácia na jednej strane a revolučný prerod od základov na strane druhej.

Geografia stredných škôl po počiatočných snahách o jej čiastočné potlačenie sa presadila a patrí medzi mimoriadne preferované predmety, čo môže vyústiť do značnej vyťaženia učiteľov (výrazne nižší počet učiteľov geografie ako iných predmetov zaradených do prvej tzv. prírodovednej skupiny povinne voliteľných maturitných predmetov). Geografia

1 Doc. RNDr. Ladislav Tolmáči, PhD., Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, e-mail: tolmaci@fns.uniba.sk

2 Doc. RNDr. Katarína Čižmarová, PhD., Katedra geografie, Fakulta prírodných vied Univerzity Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: cizm@fpv.umb.sk

na stredných školách (najmä gymnáziách) opäť patrí medzi trendy určujúce predmety. Výsledky maturitných testov na vzorkách sú jedny z najlepších z celého spektra predmetov stredných škôl.

Výučba geografie má však neustále veľké rezervy. Ako jeden z mála predmetov by mohol prejsť transformáciou postupnou premenou a stálym zdokonaľovaním metód a aj obsahu vzdelávania.

Konzervatívnosť celého edukačného systému však predikuje jeho kolaps a éru revolučných zmien (snáď nie chaotických).

Z hľadiska geografie/zemepisu nás predovšetkým zaujímajú zmeny určené kurikulumnou transformáciou. Geografickú obec, predovšetkým však učiteľov zaujíma realizácia bodu 4 z hlavných cieľov: „Uskutočnenie obsahovej transformácie (kurikulárna transformácia), kde pôjde o inováciu osnov, učebných a študijných plánov, o zlepšenie učebníc, o zavedenie takého obsahu do vzdelávania, ktoré človek potrebuje pre kvalitný a tvorivý život. Redukovať obsah učiva na 60 % kmeňového učiva (jadro) a zvyšné percento obsahu pripraviť škola, školská rada, komunita.“

Čo presne znamená informácia: Redukovať obsah učiva na 60 % kmeňového učiva (jadro)? Ako sa bude realizovať? Budú to „zhora“ direktívne dané pokyny o množstve pojmov? Budú môcť učitelia zemepisu/geografie ovplyvniť túto predpísanú redukciu na 60 % tak, ako mohli ovplyvniť redukciu pri poslednej úprave učebných osnov? Nakoľko sa pritom zohľadní fakt, že pri tvorbe súčasných učebných osnov sa zapracovaním pripomienok učiteľskej verejnosti výrazne zredukovalo učivo – pojmy zo zemepisu? (Pozri napr. učebné osnovy pre 5. roč. ZŠ.) Nakoľko sa zohľadní špecifikum nášho vyučovacieho predmetu, ktorý už po skúsenostiach z predchádzajúcich desaťročí prekonal isté premeny? Nakoľko sa zohľadní význam medzipredmetových poznatkov a vzťahov? ... a mnohé iné otázky.

Geografická obec, predovšetkým však učitelia musia byť pripravení na tento nový projekt a jeho realizáciu. História výučby zemepisu/geografie, celkovo didaktiky geografie i súčasné trendy v našom predmete poukazujú na to, že mnohé impulzy navrhované projektom „Milénium“ už realizujeme vo výučbe! Na to poukazuje obsah nových sérii učebníc (ako reálny, najviditeľnejší podoba – „priemet“ učebných osnov), iných učebných pomôcok, metodických a iných informácií sprostredkovaných časopisom Geografia. Uvedomujeme si, že na kontrolu naučeného (regulovaného vzdelávacími štandardmi) nemáme ešte tak prepotrebnú sériu štandardizovaných testov. Existujú však účel splňajúce exemplifikačné úlohy, ktoré už boli publikované.

Samozrejme, nebránime sa ďalšej redukcii pojmov, učiva na 60 % kmeňového učiva. Nesmú však „ísť – siahať“ na jadro zemepisného/geografického vzdelávania! Na ilustráciu azda jeden príklad zo života. V televíznych reláciách sa často stáva, že sa nesprávne znázorní rotácia Zeme (Zem sa otáča opačne ako v skutočnosti). I tento príklad poukazuje na to, že si nesmieme nechať siahať na správne pochopenie javov a ich použitie v praxi, ako aj správnosť pojmotvorného aparátu. Tak isto ako v chémii nemožno zameniť kyselinu za zásadu či vo fyzike odpor za príkon, tak isto ani v zemepise/geografii nemožno nesprávnou transformáciou narušiť odbornosť. Generalizácia pojmov je dôležitá a nevyhnutná, ale nesmie byť na úkor didaktických zásad. Preto sa tak isto nemôžu vynechávať ani pojmy, ktoré umožňujú žiakom získať ucelený pohľad na daný problém. Napríklad pri téme sopečná činnosť v rámci redukcie by sa mechanicky vynechal pojem sopečný kráter a i.

Vieme, že nemožno v našom vyučovacom predmete dopustiť: neuvážené mechanické „vynechávanie“ pojmov, ktoré by narušilo celistvosť učiva, zamieňať či absolútne zjednodušovať učivo, pojmy, čo by povedlo k deformácii učiva a i.

Očakávame teda kurikulárnu transformáciu, ktorá iba potvrdzuje už našim vyučovacím predmetom nastúpený trend. Potvrdzuje sa tak i ďalší existujúci trend, že cez poznanie svojho regiónu – miestnej krajiny a svojej vlasti – Slovenska (čo je súčasťou navrhovaného fakultatívneho učiva školy) treba spoznávať Európu, svetadiely, celú Zem. Súčasne do tohto obsahu sa pridáva špecifikum školy a regiónu.

Vítaná je i ďalšia, hlbšia previazanosť vyučovacích predmetov, či už horizontálne, alebo vertikálne, bez potierania významu niektorého z nich.

Od Národného programu výchovy a vzdelávania očakáva geografická obec, ale predovšetkým učiteľia potvrdenie už nastúpeného trendu v našom vyučovacom predmete, jeho ďalšie skvalitnenie. Očakáva sa nielen „voľnejšia ruka“ pre učiteľov pri príprave učiva, ale predovšetkým vybavenosť ďalšími učebnými pomôckami, najmä tak prepotrebnými štandardizovanými didaktickými testmi, ako i ďalšie formy vzdelávania učiteľov.

Všetko to však možno zrealizovať lepším finančným a spoločenským docenením učiteľov a kvalitnejšou podporou edukačného systému.

V roku 2001 sa konalo v Helsinkách sympóziu Medzinárodnej geografickej únie, na ktorom boli sformulované hlavné úlohy a potrebné zmeny, ktoré sa majú dotknúť geografického vzdelávania. Takmer vo všetkých krajinách sveta prebieha neustály proces reforiem a netýkajú sa len školského vzdelávania, ale aj celoživotného vzdelávania a učenia. Tieto zmeny sa dotýkajú i geografického vzdelávania a trend smeruje k preferencii integrovaných predmetov, čím geografia ako vyučovací predmet stráca hodinové dotácie a prekonáva výrazné obsahové zmeny. Kurikulárne reformy na strane druhej poskytujú pre geografické vzdelávanie rad možností ako posilniť postavenie geografie na školách. Jednou z nich je využívanie ICT (informačné komunikačné technológie, e-learning) a GIS (geografické informačné systémy) s aplikačnými možnosťami v geografickom učive. Hlavné okruhy štandardov vychádzajú z Charty geografického vzdelávania a majú 6 základných okruhov (Hynek, 2002):

1. **Svet v priestore** – priestorové súvislosti, analýza priestorovej organizácie ľudí, miest a prostredia na zemskom povrchu, mentálne mapy a ich používanie
2. **Miesta a oblasti** – spätosť ľudskej spoločnosti s určitým územím, regióny a ich kultúra
3. **Prírodné systémy** – prírodné procesy utvárajúce zemský povrch, ich interakcia a meniace sa ekosystémy
4. **Spoločenské systémy** – ľudská činnosť spoluutvára zemský povrch (krajinnú sféru, kultúrnu krajinu), vzájomné hospodárske vzťahy, fungovanie ľudských sídiel, spolupráca a konflikty medzi ľuďmi
5. **Prostredie a spoločnosť** – prírodné prostredie je ovplyvňované ľudskou spoločnosťou v nadväznosti na využívanie prírodných zdrojov, rovnako ľudská činnosť je ovplyvňovaná prírodnými javmi a procesmi
6. **Význam geografie** – geografické vedomosti umožňujú ľuďom rozvíjať pochopenie vzťahov medzi ľuďmi, prostredím a miestom v čase, ako používať vedomosti z geografie pre pochopenie dneška a pri plánovaní budúcnosti.

Možno povedať, že Charta odráža i súčasný stav názorov, cieľov a požiadaviek (*attainment targets*) na geografické vzdelávanie.

Zatiaľ čo v minulosti bol v centre pozornosti geografického vzdelávania výkon učiteľa, dnes sa pozornosť venuje činnosti žiaka, prechádza sa od vyučovania k učeniu (*teaching learning*), kritériom je teda hlavne to, čo vie žiak a nie čo vie učiteľ. Proces vyučovania musí byť zaujímavejší, žiaci aktívnejší, učivo viac tematizované, zamerané skôr na praktické použitie geografie v živote.

Vzdelávací program „Milénium“ a následne prijatý Národný program výchovy a vzdelávania v SR pre 21. storočie vymedzil komplexne cestu rozvoja výchovy a vzdelávania v SR vo viacerých základných zložkách:

1. koncepcia vzdelávania pre vzdelávaciu sústavu na Slovensku
2. ciele tohto vzdelávania
3. učebný plán a návrh vyučovacích predmetov
4. implementačný plán, t.j. zoznam krokov, ktoré treba vykonať na jeho uvedenie do praxe

V rámci Národného programu bude potrebné dopracovať hlavné učivo, t.j. tematické celky v jednotlivých predmetoch (alebo integrovaných predmetoch, v našom prípade geografia by bola súčasťou vied o prírode) a cieľové štandardy sformulované ako požiadavky, čo sa má žiak naučiť v danom ročníku, v danom type školy.

Pri analýze kurikulárnych projektov v zahraničných krajinách môžeme zistiť, že ich základnou a spoločnou funkciou je regulovať vzdelávanie a výchovu v dvoch úrovniach:

1. časová úroveň, pri ktorej je vymedzený časový úsek a obdobie života pre vzdelávanie
2. obsahová úroveň, pri ktorej je určené čo sa má vzdelávaný naučiť.

Kurikulárny obsah (curricular content) v medzinárodnej terminológii označuje naplnenie školskej edukácie systémom vyučovacích predmetov a ich tematickými plánmi. Pri vytváraní národného kurikula by sa mal hlavný dôraz položiť na výber predmetov pre učebné plány škôl. Pre našu základnú školu je charakteristický pomerne veľký repertoár vyučovacích predmetov, neuplatňujú sa integrované predmety tak, ako je to v iných krajinách (napr. v Anglicku, Nemecku, škandinávskych štátoch), s výnimkou I. stupňa základnej školy, kde sa ojedinele stretávame s integrovanými predmetmi (napr. prvouka, vlastiveda). V prípade geografie je tento vyučovací predmet vo všetkých vyspelých krajinách Európy zaradovaný do integrovaného predmetu prírodné vedy, resp. environmentálne a prírodné vedy. Integrácii sa vo všeobecnosti venuje zvýšená pozornosť, od jednoduchého budovania medzipredmetových vzťahov až po blokovú výučbu, kedy je učivo dvoch alebo viacerých predmetov prepojených natoľko, že sa vyučuje ako jeden predmet.

Kurikulum jednotlivých predmetov by malo byť stanovené na základe čo najhlbšieho pochopenia generalizácií (zovšeobecnení, pojmov), ktoré predmetu dávajú jeho štruktúru, výučba sa potom sústreďuje na základy a pojmy a nie na jednotlivé fakty. V procese učenia sa sú pojmy základnými kameňmi kvalitného kurikula. Pod pojmom obsah učiva môžeme teda rozumieť predmetné informácie a operácie, ktoré sú vybrané na účely učenia sa a vyučovania do plánu vyučovacej hodiny, učebnice, tematického plánu, učebných osnov. Každé kurikulum musí mať tieto základné komponenty (Walterová, 1994):

1. Funkcie a ciele (prečo sa má žiak učiť)
2. Špecifikácia žiakov (aký žiak sa učí)

3. Obsah (čo sa má žiak naučiť)
4. Čas (kedy sa žiak učí)
5. Metódy a postupy (ako sa žiak učí, stratégie učenia)
6. Organizácia a riadenie (za akých podmienok sa žiak učí)
7. Kontrola a hodnotenie (aký je efekt učenia sa žiaka)

Vyjadrením zámerov vzdelávania pre jednotlivé predmety sú **vzdelávacie ciele**, ktoré by mali byť formulované z hľadiska správania sa žiakov a ich činností a nie z hľadiska činnosti učiteľa. (Čížmarová, 2000). V súlade s projektom „Milénium“ a Národným programom vzdelávania možno tieto ciele rozdeliť do troch základných skupín:

- ciele, ktoré žiakom pomáhajú pochopiť a zvládnuť obsah učiva
- ciele, ktoré súvisia so súčasnými potrebami spoločnosti, v ktorej žiaci žijú
- ciele, ktoré súvisia s potrebami a záujmami žiakov

V pedagogickej praxi sa často stretávame najmä s kognitívnymi cieľmi, kde sa od žiakov požaduje zapamätanie, vysvetlenie či odvodenie poznatkov, ich zaradenie do sústavy vedomostí. O kvalite výučby preto rozhoduje štruktúra danej vyučovacej témy, resp. tematického celku. Ak žiak chápe ako jednotlivé témy učiva predmetu spolu súvisia, ľahšie si ich pamätá a ľahšie pochopí jednotlivé pojmy a fakty, ako aj vzťah učiva k predchádzajúcim témam a nasledujúcemu učivu.

Základnými stavebnými prvkami kurikula sú **pojmy**, ktoré umožňujú žiakom používať predchádzajúce skúsenosti a vedomosti, pomocou nich môžu zaradiť nové informácie do širšieho kontextu, spájať súčasnosť s minulosťou a rozpoznávať v nových informáciách novú podobu prív naučených poznatkov. Skutočná prevaha poznatkového obsahu a procesov kognitívneho učenia sa a vzdelávacieho vyučovania odráža uplatňovanie dôležitého, ale neúplného poňatia podstaty človeka iba ako bytosti poznávacej. Človek sa rozvíja nielen kognitívnym učením (sa) a nielen učebným poznávaním. Rozvíja sa aj akčným učením a konaním, praktickou činnosťou. Učí sa a rozvíja sa aj prostredníctvom ostatných druhov ľudskej činnosti, teda ako dorozumievacia sa a hodnotiaca bytosť. Tieto komponenty ľudskej činnosti vyjadrujú filozofické poňatie potrieb ľudských bytostí: byť, dorozumievať sa, poznávať, hodnotiť a konať.

Geografické vzdelávanie je dnes neodmysliteľnou súčasťou všeobecného vzdelávania na základných i stredných školách, je súčasťou i vysokoškolského vzdelávania a prípravy budúcich učiteľov geografie. Geografia ako jeden zo všeobecno-vzdelávacích predmetov má a aj v budúcnosti by mal mať svoje pevné miesto vo vzdelávacom obsahu základnej i strednej školy.

Významná hodnota geografického vzdelávania spočíva v tom, že integruje prírodovedné poznatky vo svojej fyzicko-geografickej časti a humanitné poznatky vo svojej socioekonomickej časti. **Integrujúca funkcia** geografie spočíva v tom, že sa zaoberá interakciou spoločnosti a prírody analýzou krajinných ekosystémov v kultúrnej krajine. Rieši integritu kultúrnych, sociálnych, ekonomických, environmentálnych a politických tém na globálnej, regionálnej i lokálnej úrovni, pomáha orientovať sa v súvislostiach a nadväznostiach na trvalo udržateľný rozvoj.

Základným obsahovým dokumentom geografického vzdelávania je Charta geografickej edukácie, v ktorej sú sformulované hlavné ciele geografického vzdelávania, ktorými sa mení úloha žiaka z pasívneho prijímateľa na aktívneho osvojovateľa nových poznatkov, schopností a návykov, ktoré ho budú orientovať na výchovu k medzinárodnému porozu-

meniu, k európanstvu, multikultúrnej výchove, k národnej a náboženskej tolerancii. Geografické štúdium interpretácie sveta musí smerovať k porozumeniu a tolerancii voči iným národom, kultúrnym a sociálnym skupinám, ale zároveň aj posilňovať národnú, regionálnu a lokálnu identitu a environmentálnu výchovu. Dokonalé zvládnutie obsahu geografického vzdelania by mali žiaci preukázať schopnosťou použiť vedomosti, zmenou postojov a hodnôt v situáciách a podmienkach reálneho života a sveta.

Geografia je vyučovací predmet, ktorý umožňuje charakterizovať rôzne krajiny, oblasti vrátane rozmiestnenia ľudí, javov a udalostí. Študuje interakciu medzi človekom a prostredím v rozličných podmienkach, integruje poznatky prírodovedné a spoločenskovedné, čím vytvára podmienky pre pochopenie vzťahov medzi ľuďmi a prostredím.

Základom koncepcie obsahu geografického vzdelávania by preto mali byť tieto hlavné okruhy:

- **Poloha a rozmiestnenie**
- **Priestorové vzťahy**
- **Vzťahy medzi človekom a prostredím**
- **Región**

Poloha a rozmiestnenie

Spoločenstvá ľudí žijú na Zemi s rozdielnou absolútnou a relatívnou geografickou polohou. Tieto miesta sú vzájomne previazané mnohými vzťahmi – prírodnými i spoločenskými, pohybom ľudí, tovarov, informácií. Poznanie geografickej polohy určitého miesta alebo územia je predpokladom pre pochopenie jeho miestnych, regionálnych, národných a globálnych súvislostí.

Priestorové vzťahy

Každé prostredie má vlastný prírodný i kultúrny charakter. Prírodné podmienky sa týkajú jeho reliéfu, pôdy, klímy, vodstva, bioty i života spoločnosti. V určitých prírodných danostiach sa formujú ľudské sídla, ekonomické systémy, kultúra i životný štýl ľudí. Pre porozumenie vzťahu človeka a prostredia je potrebné pochopiť prírodné i sociálne prostredie.

Vzťahy medzi človekom a prostredím

Spoločnosť využíva prostredie, v ktorom žije, rôznym spôsobom. Takto sa vytvárajú rozdielne kultúrne krajiny, v rôznom prírodnom prostredí ľudia vytvárajú a menia svoj životný priestor na kultúrne prostredie rôznej kvality (harmonické, konfliktné). Poznanie týchto komplexných vzťahov (interakcií) v danom území je dôležitým predpokladom pre zodpovedné využívanie zdrojov, plánovanie, tvorbu a ochranu životného prostredia.

Región

Regióny sú územia vymedzené podľa rôznych kritérií, vyvíjajú sa v priestore a čase. Geografia skúma regióny rôznej veľkosti – miestne, národné, kontinentálne, celosvetové. Spojením regionálnych systémov vzniká planetárny geosystém. Pochopenie štruktúry a procesov a javov v rôznych regiónoch uprostred globálneho systému je základom pre poznanie regionálneho a národného. Žiak najlepšie a najkonkrétnejšie pozná prostredie, v ktorom žije. Preto výučba o iných územiach, krajinách, kultúrach a spôsoboch života by mala na základnej škole začať na miestnej úrovni.

Ak vychádzame zo všeobecných cieľov edukácie – učenie (sa) byť a vedome ľudsky činiť v spoločenstve ľudí – geografia veľkou mierou pomáha naplňovať aj ostatné hlavné

životné aktivity, ktoré sa skladajú z **kľúčových schopností naučiť sa** poznávať, konať, hodnotiť, dorozumieť sa i porozumieť si (ŠVEC, 2002).

Naučiť (sa) poznávať prírodu a kultúru je v geografii generálny cieľ a patrí do skupiny gnozeocentrických zámerov, sústredených na osvojovanie si a utváranie poznatkov (faktických, metakognitívnych i procedurálnych), na rozvíjanie poznávacích schopností (znovuvybavenie si vedomostí, aplikovať, analyzovať, vyhodnocovať, kreativita). Schopnosť poznávať je založená na mentálnych procesoch vnímania geografickej reality, zapamätávania si dôležitých pojmov a ich obsahu, geografického myslenia a usudzovania. V súčasnosti sa do popredia dostáva rozvoj schopnosti využívať viaceré informačné zdroje a technológie a orientovať sa v nich. Vedieť „ako“ má väčšiu cenu než vedieť „že“. Pre geografiu má tento prístup nesmierny význam, lebo predimenzovanosť niektorých tematických celkov je vysoká (napr. v regionálnej geografii).

Naučiť (sa) konať správne, kvalitne, účinne, cieľavedome. Cieľovou požiadavkou aj pre geografické vzdelávanie by sa malo stať naučiť (sa) spolupracovať (kooperatívne vyučovanie, skupinové vyučovanie), plánovať, projektovať postupy, robiť syntézu, tvorivo riešiť zadania.

Naučiť (sa) hodnotiť účelovo a konštruktívne, orientovať sa v hodnotových systémoch. Dôležité je pri tomto ciele osvojiť si a uplatniť postupy v hodnotení vecí, schopnosti rozlišovať fakty, postupne rozvíjať sociálne cítenie, motiváciu a hodnotovú orientáciu, najmä pri výučbe regionálnej geografie, environmentálnej geografie, za pomoci aktivizujúcich vyučovacích metód.

Naučiť (sa) dorozumievať sa a porozumieť iným a sebe samému zahŕňa schopnosti využívať a podeliť sa o vlastné skúsenosti a pocity, schopnosti správne a vecne sa vyjadrovať - písomne (čítanie odborného geografického textu, písanie o geografických javoch a procesoch), hovorovo (komunikovať, argumentovať, vyjadriť svoj názor), číselne (vypočítať mierku, priemernú hustotu zaľudnenia), graficky (nakresliť náčrtok, schému, graf, mapový náčrt), využívať schopnosť komunikovať v cudzom jazyku využívaním zahraničnej literatúry.

Špecifické ciele výučby geografie sa potom môžu rozdeliť do nasledovných oblastí:

- **poznatková:**

- osvojiť si základné vedomosti o Zemi ako vesmírnom telese, o znázornení povrchu Zeme na glóbose a mapách,
- získať základné vedomosti o prírodných, spoločenských, hospodárskych a kultúrnych pomeroch svojej vlasti a svojej obce,
- získať podstatné poznatky o svetadieloch a oceánoch, významných štátoch sveta a hlavných politických, spoločenských, hospodárskych a environmentálnych problémoch súčasnosti,

- **činnosťná:**

- rozvíjať analytické a syntetické myslenie prostredníctvom geografického učiva,
- získavať schopnosti potrebné pre prácu s mapou, štatistickým materiálom, orientácii v teréne,
- učiť sa samostatne vyhľadávať informácie potrebné k riešeniu problému (učebnice, atlasy, slovníky, doplnková literatúra a časopisy, databázy,
- učiť sa riešiť problémy, plánovať činnosť, vyvodzovať závery, navrhovať alternatívne postupy a riešenia,

- osvojiť si schopnosti využiť vedomosti z geografie i ostatných predmetov pri riešení konkrétnych občianskych situácií
- učiť sa obhajovať výsledky svojej vlastnej práce, priznať chyby a omyly, učiť sa komunikovať s ľuďmi,
- **hodnotová:**
 - sústavne sa usilovať o zvyšovanie významu európanstva, demokracie, humanity, národnej kultúry, názorovej tolerancie, zodpovednosti k individuálnym i spoločenským aktivitám v krajine, solidarity, vlastenectvu,
 - učiť sa spolupracovať so spolužiakmi pri riešení problému,
 - vytvárať si kladné postoje ku vzdelaniu cez vlastnú činnosť a iniciatívu.

Ako uvedené ciele dosiahnuť a realizovať?

Súčasná prax geografického vzdelávania na základnej a strednej škole vychádza predovšetkým z prezentácie pomerne rozsiahleho množstva odborných geografických poznatkov odvodených zo systému jednotlivých disciplín vedeckej geografie, z vyčerpávajúceho výkladu učiteľa a z overovania schopnosti žiaka reprodukovať učivo. Súčasný trend vývoja pedagogiky smerujú hlavne k aktivizácii žiakov pri osvojovaní si nových poznatkov a kladú dôraz na nové kľúčové kompetencie ako nevyhnutnej súčasti kurikula modernej školy. Týkajú sa hlavne týchto kompetencií (TUREK, 2001):

- informačné: jedná sa o informačnú gramotnosť, t.j. kedy žiak potrebuje informáciu, kde ich môže získať, ako ich môže použiť a v akých súvislostiach,
- učebné: zahŕňajú schopnosti vedieť sa učiť, t.j. dôležitá je motivácia, podmienky učenia sa, štýly a zručnosti učenia sa,
- kognitívne: predstavujú schopnosti problémového učenia a hľadania riešení, kritického a tvorivého myslenia, schopnosti formulovať vlastný názor,
- komunikačné: prejavujú sa schopnosťou vedieť sa vyjadrovať písomne, graficky, ústnym prejavom,
- interpersonálne: ide o schopnosť hľadať kompromisy, byť zodpovedný, asertívny,
- personálne: poznať sám seba, vedieť sa ovládať, byť spoľahlivý, prejavovať občiansku odvahu a pod.

V geografickom vzdelávaní sa všetky tieto kompetencie môžu uplatňovať v širokej miere, nakoľko obsah učiva priamo vyžaduje od žiakov ich rozvíjať. Vo vyučovacom procese sú preto nevyhnutné nové metódy vyučovania s uplatňovaním vysokej motivácie, umožniť žiakom aktívne osvojovanie poznatkov, kreativitu, rozvíjať divergentné myslenie. Efektívnosť akejkoľvek činnosti závisí aj od kvality riadenia učebnej činnosti žiakov s uplatnením subsidiarity, t.j. prislúchajúcou mierou zodpovednosti za plnenie vedomostí, právom na vlastné rozhodovanie, vlastné tempo a rozvoj.

Zásadnou otázkou pre všetky vyučovacie predmety a tiež sústavu vyučovacích predmetov sa javí ich kompetencia pre život, využiteľnosť vedomostí v životných situáciách. V súčasnosti pôjde najmä o uznanie **vzdelávania prostredníctvom geografie** vo vzdelávacom kurikulu. Aké bude postavenie geografie a aké sú jej kompetencie? Možno sa správne orientovať v súčasných problémoch na svete bez geografie? Môže to za geografiu robiť iný vyučovací predmet?

Objektom štúdia geografie je krajinná sféra, zahŕňajúca pevniny a oceány s priestorovým členením na krajinné geosystémy od topickej dimenzie až po planetárnu. Základnou cha-

rakteristikou kultúrnej krajiny je priestorová organizácia ľudskej spoločnosti a jej aktivít. Krajiny EÚ sú pred nami práve pre svoju praktickú environmentálnu politiku a prax trvalo udržateľného rozvoja v kontexte regionálnej politiky.

Aký obraz sveta je potrebné prezentovať v súčasnom geografickom vzdelávaní? Nemal by to byť len obraz prírodný, ale predovšetkým kultúrny, poukazujúci na rozmanitosť svetových a regionálnych kultúr. Poznanie svetových kultúr, kultúrneho dedičstva posilňuje aj národnú identitu, posilňuje úctu a schopnosť uznávať iné národy, spolupracovať s nimi. V predvstupovom období Slovenska do EÚ je veľmi dôležité, aby tieto aspekty v geografickom vzdelávaní zohrávali dominantnú úlohu.

Potrebné je tiež prehodnotiť postupy v geografickom vzdelávaní, didaktickú transformáciu hlavne obsahu vzdelávania, činnosti učiteľa, ktorá by mala spočívať vo vedení a organizovaní učebnej činnosti žiaka. Naša geografia má veľmi tradičný obsah a ten treba orientovať na tematickú geografiu a vzdelávanie orientovať na proces učenia.

LITERATÚRA

- ČIŽMÁROVÁ, K., 2000, Didaktika geografie I., FPV UMB, Banská Bystrica.
HYNEK, A., 2002, Výzvy Helsinského sympozia IGU pro České geografické vzdelávání. *Geografie - Sborník české geografické společnosti*, 4.
ŠVEC, Š., 2002, Teórie cieľových programov vzdelávania. *Pedagogická revue*, 3.
ŠVEC, Š., 2002, Učiť sa byť a uspieť. *Pedagogická revue*, 1.
TUREK, I., 2001, Príprava učiteľov pre 21. storočie. MC, Bratislava.
WALTEROVÁ, E., 1994, Kurikulum. Proměny a trendy v mezinárodní perspektivě. Centrum pro další vzdělávání učitelů Masarykově Univerzity, Brno.

GEOGRAPHICAL EDUCATION IN ELEMENTARY AND SECONDARY SCHOOLS

Summary

Contemporary education in Slovak republic is just about to begin crucial changes. Their character will effect the quality and the position of education in Slovakia. This transformation is, at least so far, very fuzzy. There are no clear contours and it appears chaotic, based on tautologies and abused schemes.

Geographical education in elementary and secondary schools is the base, but also the initial impulse for further geographical (not just geographical) education or scientific carrier in the field of geography.

The position of geographical education in the whole complex of education in Slovakia in comparison to other neighboring states (V4) can be evaluated as positive. Its meaningfulness is still preserved and in spite of few negative features has more positive elements. There is a visible tendency of stereotypes in the whole system of education. Geography itself brings into this process many new ideas. In more topics was the amount of the taught curriculum reduced still not sufficiently. Attempts were made to create in the behavior of the students new skills or competencies. On the base of The International Charter on Geographical Education, 1992, is internationally respected document for discours on national systems of geographical education directed towards an international audience of geography-educators. Slovak geographical education needs deeper scientific geography for inovative process in teaching and learning geography. In the case of regional geography

the geographical education prefers traditional system of geography, not the questions of regional development.

Fusing on learning in teaching geography means the tradition from lecturing geography to brainstorming, discussions, pilot studies, cooperative learning, practical projects. The maintenance phase in Slovak geographical education is phases of development, transition and transformation.

Conservative attributes of the whole educational system in Slovakia is still signaling its close collapse.